

‘וכן מדרכי המוסר לתלמיד שלא להטריח את הרב שלא לצורך בדברים שאינם מצויים. וזהו ששאלוהו חלה השעיר מהו להרכיבו על כתיפו, והשיבם: יכול להרכיב אני ואתם. וכן כששאלוהו חלה מהו לשלחו ביד אחר אמר להם אהא בשלום אני ואתם – כלומר שלא תחוטו על חליו של משלח. וכן כששאלוהו דחפוהו ולא מת מהו לירד אחריו ולהמיתו אמר להם: כן יאבדו כל אויביך וכו’ כלומר שאי אפשר שלא ימותו בדחיפתו.

וכן אין להדיוטות ולעמי הארץ להתראות בשאלותיהם לפני הרבנים הגדולים אלא שיהו שואלין לבני אדם אחרים גדולים מהם ודיים בכך. דרך צחות אמרו על אשה חכמה ששאלה לרבי אליעזר... וכעס עליה ואמר אין חכמה של אשה אלא לפלך שנאמר וכל אשה חכמת לב בידיה טו כלומר ומה לה לה להטריחנו בשאלות אלו, תתעסק בפלכה ובעסתה ודיה...’.

(לשון המאירי)

‘לא בבליים הם אלא אלכסנדריים הם, ומתוך ששונאין את בבליים, קורין אותם על שם בבליים’. רבי יוסף חיים זצ"ל, בספרו רב פעלים (ח"א יו"ד נה) הביא כמה דוגמאות מדברי חז"ל בגמרא ובמדרשים, וכן מן המקראות, שכינו אנשים מסוימים בשמות וכינויים של אנשים ידועים, על שם מעשיהם ותכונותיהם – הן לטובה הן להפך (וע' לו עוד ב'מוכרות הש"ס' שבספר ידי חיים עמ' קעד).

‘ומתוך ששונאין את בבליים...’. ערש"י ותוס' במנחות ק. ומשמע שהמדובר ביחס של חכמי ארץ ישראל אל היהודים שבבבל. וע' במובא בסנהדרין כט שלשון 'שונאין' מתפרש בכמה מקומות כלפי ריחוק הדעות ופער בין שיטות והנהגות, עד שאין דעתו של זה סובלת את של חברו. ולא דוקא שנאה בפשוטה, בין האישים – שהיא אסורה ב'לאו' ובי'עשה' מן התורה. ואף כאן (ולעיל ט' סנינא לכו') נראה שזו הכוונה.

דף טז

‘בא וישב לו תחת סוכה אחרונה עד שתחשך’. לא עשו לו סוכה בצוק [לדעה זו. עתוס'] – כי ירא לעמוד יחידי במדבר משתחשך, כפרש"י. ולא היו עמו אנשים נוספים – כי אין נכון שיראו הכל אם הולבן החוט אם לאו (תוס' ישנים).

לעיל (מב) כתבו תו"י ותורא"ש שלכך לשון של זהורית שקשרו בהיכל היתה גדולה, כדי שתיראה הלבנת הלשון מרחוק משום פרסום הנס. ואין זו סתירה כי כאן מדובר לאחר שביטלו קשירת לשון בהיכל כדי לבטל פרסום הסימן כמו שאמרו בברייתא, לכך הקפידו שלא יהא שם אדם.

ויש מי שכתב: אילו היתה שם סוכה נוספת, אין זו 'ארץ גזרה', כיון שרשאים לילך עד לאותו מקום בו ביום (תוס' יום טוב. וע"ע רש"י וחדושים ובאורים).
ורבי יהודה לא חש לדבר, ולדבריו היו מלוים אותו עד הצוק.

אפילו למאן דאמר תחומין דאוריתא, כיון שלא היתה לו שם שביתה קבועה מתחילת היום, אם חוזר לו אין כאן איסור תורה, וחכמים לא גזרו באופן זה (תוס' ישנים תורא"ש וריטב"א. וע' גם במנחת חינוך כדו).
ערש"ש שסייע מכאן כדברי רי"ף שתחום י"ב מיל מדאוריתא, ולכן קבעו צוק במרחק זה. וכבר העירו הלא רבי מאיר סובר ששיעור תחומין מדאוריתא מיל אחד. וע"ע גבורת ארי.

'מעולם לא הוצרך אדם לכך'. הא אם הוצרך – מאכילים אותו, ואפילו לא היה דוחה שילוח השעיר את העיגוי כשם שדוחה שבת וטומאה, המדובר כאן אם יסתכן כגון שאחוז בולמוס, לכך הותרה לו האכילה [ובדוקא היו אומרים לו כן, כדי שייטב לבו על ידי הרגשת פת בסלו, ולא יסתכן ויוצרך לאכול] (עפ"י תוס' ישנים ותורא"ש; רע"ב. וע' גם בית יוסף ר"ס תריח).

משמע מלשונם שאין הדבר פסוק האם השילוח דוחה עיגוי אם לאו. והרמב"ם (ג,ו) כתב אם כשל כחו מותר לאכול. ויש מדייקים מלשונו שכשם שאיסור מלאכה נדחה מפני השילוח, כן איסור אכילה. [יש מי שהטעים הדבר, כי בעצם איסור מלאכה ואיסור אכילה ושתיה יסוד דינם אחד הוא, שביתת עשור. ע' ב'שיעורים לזכר אבא מרי' ח"א עמ' קצ. וע' ע' אבני נזר חו"מ קסא]. ולפי סברא זו יתכן שאפילו אפשר לשלחו ע"י אחר וזה יעצור בסוכה ויתענה, מותר לו להמשיך בשילוחו ולאכול. וכעין מה שאמרו שאם המשלח טמא מותר לו להכנס לעזרה להוציא השעיר, ואין אומרים אפשר ע"י אחר. וכן כתבו במרומי-שדה, תפארת-ישראל והדושים-ובאורים. וע' גבורת ארי ושיח יצחק.

(ע"ב) 'קלען במקלעות והוציאן לבית השריפה'. הרמב"ם (בפירוש המשנה, ובהלכות עבודת יוה"כ פ"ג, ג,ז) מפרש דלא כרש"י: היה מחתך הבשר חתיכות גדולות ולא היה מפריד החתיכות אלו מאלו אלא הן מעורות זו בזו כמין קליעה [והגיתוח נעשה רק לאחר ההוצאה כמו שדרשו בסמוך]. וכן נראה מפירוש רבנו יהונתן. וכן פירש המאירי. ומשמעות 'במקלעות' כמו 'כמקלעות'. וכיוצא בזה הרבה – כמצוין לעיל לו.

'ככתבם וכלשונם'

לשון של זהורית

'... וזהו לשון של זהורית שהיו קושרין בהיכל ועל שעיר המשתלח והיה מלבין שנאמר **אם יהיו חטאים כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו** – שיהיה דיבורו קדוש וזך ומזהיר, לשון של זהורית שהיו קושרין בהיכל שהוא הלב. ומלכות 'פה' שהוא השראת השכינה בפיו. ובוהו הוא מסיר כל המעיקים מהשכינה ויוצא לחירות. והיה מלבן, פירוש שהוא הדיבור [יהיה] כולו לב מעומקא דלבא. ועל שעיר המשתלח, זהו בכל עשיית הגשמיות והנאות העולם הזה הכל יצטרפו ויתלבנו וזדונות נעשו כזכיות...' (מתוך אוהב ישראל, לפסח).

עזאזל

'... התפיסה הפשוטה ביותר של תיבת 'עזאזל' מבארת תיבה זו כ'עז אזל': העז ברוחו – שאזל ללא עתיד; בסבור הוא שהוא עז – ובכך אזל וחלף. היא החושניות שהעלוה לדרגת עיקרון; וה' שלל ממנה כל עתיד בייעוד האדם והאנושות; – ברייתא במסכת יומא מבארת את המלה מלשון 'עוז אל' או 'עזאל', וגם ביאור זה מביא לידי אותו מושג. הוא העוז, המתאים לטבע האלים ולייעודם. כי האלים הם כוחות הטבע שמחוץ לאדם. והבורא נתן להם רק כיוון אחד, שממנו לא יסבו בלכתן (יחזקאל א,יז); אל להם לנטות מכיוון זה – ולפיכך לא יוכלו לנטות מעליו. הם עושים את רצון קונם – בעצם העובדה שהם

הולכים בדרך טבעם; שהרי טבעם הוא הכיוון היחיד שניתן להם לחלקם. זה חלקו וגורלו של עולם היסודות ושל העולם האורגאני נטול החירות. ואילו ייעוד האדם הוא שונה ונעלה יותר, ורק במידה שהוא מקיים ייעוד נעלה זה הרי הוא ראוי לשם 'אדם'; – כי הא-ל היחיד, החופשי והכל-יכול הוא עליון על כל חוק האלים. הוא בראם והשליט בהם את חוקיו והם כפופים לחוקים אלה. כוחם הוא בכך שלא ישנו את תפקידם לעשות את רצון קונם. ועליון על כולם הוא ה' אחד – בחירות המוחלטת של הווייתו ורצונו. והוא נפח מרוחו ליציר אדמתו; נתן בו ממהותו החופשיה והיחידה והעניק לו מכוחו השולט בכוחות. בקרב אלים נטולי חירות הליביש יצור אחד בלבוש ארצי – ונפח בו מרוחו ומנשמתו. אף הוא אמר לו: היה 'אדם' – היה דומה לי כדמותי וכצלמי; היה חסר מעט מאלקים; שלוט בעולם בזעיר אנפין, שהקניתי לך בלבושך הארצי. נתתי לך חירות מחירותי; ואצלתי לך כוח מכוחי לשלוט ברוב כוחות. בלבושך – זה חלקך בעולם הארצי – שולטים בעוז כוחות ושאיפות כדרך שהם שולטים בכל העולם האלמנטארי והאורגאני; שהרי מעטה לבושך לוקח משם. אם תניח אותם לנפשם, ילכו כמוהם בדרך טבעם, וימצאו בה סיפוק לנפשם. אך אתה הוא בעל חירות ונתתי לך חירות מחירותי; אצלתי לך כוח מכוחי לשלוט ברוב כוחות; נפחתי בך רוח מרוחי לשמוע את חוקי רצוני; ושומה עליך לנצל את חירותך לנהוג ביד חזקה בעולם זה שלך – על כל הכוחות והשאיפות שבו; את כולם תשעבד לחוקי רצוני בכוח ובחירות שבידך. וכך, שעה שתשעבד לי את כוחותיך ושאיפותיך – ואתה עצמך תשתעבד בהם לי – תהיה קרוב אלי, למעלה מן הכל: אתה היחיד שהוא בעל חירות בעולם מלא של כוחות חסרי חירות.

(מתוך פירוש רש"י הירש אחרי טז,י)

'עזאל – שמכפר על מעשה עזאל ועזאל' –

זוהו ענין יום הכפורים דביום הזה מכפר, שאז התעוררות הבינה שבלב שהוא העולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה, שאז יבוקש עון ישראל ואיננו, ואז כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמד כלם צדיקים כדתנן (ריש פרק חלק), ו'צדיק' היינו שומר הברית. ולא הוציאו שם עוברי עבירה בפגם הברית מחלק לעולם הבא, דבאמת מצד עומק הלב שיתגלה אז הם כולם כן. וכן ביום הכפורים הוא התגלות זה, ונשא השעיר עונותם לעזאל, ואמרו ביומא לכפר על מעשה עזאל ועזאל – הם גם כן אלקים שחטאו והחטיאו בדור המבול על ידי שקטרגו בבריאת אדם והראה להם השי"ת דאל תדון חבירך עד שתגיע למקומו, כי הם כשבאו לעולם הזה הגופני נעשה מהם שורש הרע וכתר דקליפה וסטרא אחרא...

וביום הכפורים הוא ההפרדה, דאחר כך (– לאחר יוהכ"פ) יעקב נסע סכותה ונקט באיין בידו לומר דהוא נצח (ויקרא רבה ל), ושולחין העונות למקום שורש הרע – כי הכל משם, מהשאר שבעיסה – וישראל נשאר נקיים לגמרי כמלאכי השרת, ועל כן אז אין רשות לשטן לקטרג כמו שאמרו ביומא כי אז נתגלה מעמקי הלב דצור לבבם וחלקם אלקים לעולם ושכל החטאים היו רק למראית העין בעולם הזה, אבל נגד התגלות הבינה שבלב אין שטן ואין פגע רע, דזה השורש דיעקב אבינו ע"ה המושרש בכל זרעו שהם זרע אמת שכולו לד' ואין פסולת ורע כלל. וזהו גם כן שורש התשובה ד'לבבו יבין ושב' שמאיר מעמקי הבינה שבלב, והוא השגת אור עולם הבא שהוא העלמא-דאתכסא בעולם הזה ונתגלה על ידי התשובה שמישבו כל הדברים לשרשם... (מתוך תקנת השבין עמ' 144).

ע"ע פרי צדיק ח"ה מוצאי יוכ"פ ז.

'...ויום הכפורים הוא יום מחילה וסליחה שנתרצה הש"י על חטא הנ"ל, והוא יום שניתנו בו לוחות אחרונות (כמו שאמרו בסוף תענית), דבהם גם כן 'אנכי' ו'לא יהיה' בדבור אחד רק שהיה בצנעא ולא שלטה עין, פירוש שהוא בחדרי הלב ובפנימיות ואין ההכרה ד'אנכי' וגו' שבלבות בני ישראל נגלה ומפורסם לכל, ועל ידי זה נתקיימו לפעול גם כן ה'לא יהיה לך' וגו' בעמקי נסתרות שבפנימיות של כל איש ישראלי.

ולכך כי ביום הזה יכפר וגו' ונשא השעיר וגו' יצא הוא וסריותו עמו ונעשו גם כן חרות מיצר הרע רק שאינו בפרהסיא דהרי למראית העין שקועים ברע, רק יום נתינת לוחות האחרונות בצינעא הוא יום כפרת וקינוח כל מיני עונות דהיו רק למראית העין. אבל ביום ההוא יבקש עון ישראל ואיננו וגו' ו'ההוא' פירוש הנעלם, דיום הזה הוא הנגלה לעין דלשון 'זה' כמורה באצבע והוא המפורסם, ו'יום ההוא' הוא הנעלם והיינו היום שיגלה הש"י הנעלמות והנסתרות שבלבות בני ישראל אז יבוקש וגו' – דגם לוחות אחרונות ניתנו חרות על הלוחות וכדרשת רז"ל חירות מיצר הרע, דלא יהיה לך כח זר כלל רק משתלח לעזאזל.

ודרשו רז"ל לכפר על מעשה עזא ועזאל – פירוש קנאה ותאוה, דהם ב' כחות ראשיות ד'לא תרצח' ו'לא תנאף', דכבוד הוא רק קו אמצעי דרע המחובר משניהם כמו שכתבנו במקום אחר. ושניהם שורש אחד בתאוה כנודע, והיצר התחלתו דנחש בתאוה ואחר כך נולד מזה בקין יצר דרציחה, שהוא נולד על ידי תאוה כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה כב; פר"א כא) תאומה יתירה ונתקנא, או כדרשת רז"ל דרצה לירש כל העולם כולו. וכן בני האלהים יקחו נשים מכל וגו' ויקחו הוא תאוה, 'ומכל...' מזה נצמח קנאה שהוא בוחר בחלקו של זה ולכך הם 'בני' לשון רבים, ובדברי רז"ל נקראים 'עזא' ו'עזאל' ששניהם לשון עזות, העזה ומרידה בקונם, ו'אל' הוא לשון כח וזה השני עזותו בכח והוא יצא דקנאה ורציחה שצריך לזה כח והתגברות נגד חבירו. ועזאל יש לפרש 'אזל', לשון הלך, שהעזות הלך ונשתלח מהם המדברה מקום שומם ולא במושב בני אדם...' (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 147).

'עזאזל, שמכפר על מעשה עזא ועזאל' – שהוא בתאות ועריות והוא 'ארץ גזירה' דארץ הוא רומז לנוקבא כידוע שהוא המקום המקבל ליושבים, וארץ גזירה אינו מקבל כלום – רומז לאשת זנונים, אף שמצד הדמיון נראה שאדרבא היא מקבלת הכל, באמת אינה מקבלת כלום. וכן הם כל ארצות העמים, צור וחברותיה דתמן שובעא תמן זולא וחושבים בעולם הזה שהם תכלית הישוב ועיקרו – ובאמת הם עיקר ארץ גזירה ומדבר שממה מכל, מאחר שאין שם ישוב האמיתי הקיים לעד...' (מתוך רסיסי לילה נד, עמ' 149. וע"ע מחשבות חרוץ עמ' 154; שם משמואל אחרי תרע"ו).

ענין שעיר המשתלח (מספר הפרשיות)

כשהקטגור הופך לסנגור

אתה מוצא, כל חטאות ציבור שהיו ישראל מקריבין בבית המקדש, בראשי חודשים ובמועדים, ובכלל זה כל קרבנות הכיפורים שהיה הכהן הגדול מעלה ביום הכיפורים, לא היו קרבים אלא על חטא אחד – טומאת מקדש וקדשיו. וכולן על השוגג בלבד.

אדם מישראל שנטמא ולא ידע שנטמא ואכל מבשר הקדש, או נכנס למקום המקדש; או ידע שנטמא אבל נעלם ממנו שבשר זה שאכל, בשר קדש הוא, או נעלם ממנו שהמקום בו נכנס מקום המקדש הוא; אם הודע אליו חטאתו אחרי כן, מביא קרבן-חטאת-יחיד, קרבן-עולה-ויורד, אם דל הוא או עשיר ומתכפר. לא הודע אליו חטאתו והרי טמא את המקדש או את בשר הקדש, ועוון טומאת מקדש וקדשיו חמור הוא אפילו בשוגג, במה יתכפר? – על כך מקריבים ישראל קרבנות חטאת ציבור בכל ימי כינוסם בירושלים ובואם למקדש השם, ואף ראש חדש יום כינוס הוא תמיד לעלות למקדש, והיו קרבנות אלה של ציבור מכפרים על כל יחיד ויחיד, על כל מי שחטא בטומאת מקדש וקדשיו בשוגג כפרה גמורה – אם אינו עתיד להביא חטאת יחיד מפני ההעלם או סיבה אחרת הפוטרת אותו מחטאת יחיד; או שהיו קרבנות הציבור תולים לו כפרה שלא יענש – עד שיודע אליו חטאתו ויביא קרבן-חטאת-יחיד. ואם חטא בעוון טומאת מקדש וקדשיו במזיד, במה יתכפר? – אין קרבן כפרה על המזיד בכגון זה.

ואם חטא בשאר כל העברות שבתורה, הפר ולא קיים מצוות עשה או עבר על מצוות לא תעשה, מזיד או שוגג, מצוות קלות או חמורות, עשה תשובה ואין תשובתו כפרה גמורה או שכח ולא עשה תשובה כלל, עברות שהתורה לא כתבה בהן עונש אבל הרי הפר דבר ה', או עברות שהתורה כתבה בהן עונש מלקות, מיתה בידי שמים או כרת או ארבע מיתות בית דין: סקילה שרפה הרג וחנק, והוא לא בא על ענשו, או אפילו בא זה על ענשו ואין העונש מטהר את החטא לחלוטין שכן עדיין יש צד מרד ומעל שהיה בעברה שלא נטהר ממנו בנפשו מכל וכל וחיב ראשו לשמים 'הנפש החוטאת היא תמות', אמרה רוח הקודש – במה יתכפרו אלה? תאמר שלעולם החטאים יהיו רובצים על חוטאי ישראל ופושעיו ולא ינקו מהם לעולם – נקיון שלם וכפרה גמורה? –

לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל יום אחד בשנה שבו כל ישראל מטהרים לפני הקב"ה, נתן להם את יום הכיפורים וכל סדר עבודות הכפרה; – כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם. מכל חטאתיכם, לפני ה' תטהרו. ובמה? בסבדר עבודת היום.

וכל חטא עוון ואשמה במה הם מסולקים? – בשעיר המשתלח – ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה – וכל ישראל נטהרים לפני ה'; – מה הוא ומה כחו של אותו היום שכך הוא מכפר? מה הוא ומה כחו של אותו המעשה בשעיר המשתלח שכל כך הוא מכפר? אתמהה.

אין עוד מלבדו

אתה מוצא בריתיו של הקב"ה, יש מהן צדיקים ויש מהן רשעים, והרשעים מרובים על הצדיקים. יש יצר טוב ויש יצר הרע; הצדיקים יצר הטוב שופטים (נוהג בם ועושה בהם כרצונם) והרשעים יצר הרע שופטם. ויש אשר תראה צדיקים שמעשיהם לפעמים כמעשה הרשעים והרשעים אף הם, אתה מוצא אותם לפעמים שמעשיהם כמעשי הצדיקים. וכן אתה למד מדברי חכמי אמת, שלפניהם נגלו סודות הבריא והברואים, תחתונים וגם עליונים, ומן הכתוב במקראות, אשר יש גם בשמים כמו שיש בארץ, מלאכים ששולטים על הטוב ומלאכים ששולטים על הרע, אלה

מושכים לכאן ואלה לכאן. מלאכי סנגוריא ומלאכי קטגוריא, הללו עושים שליחותו של הקב"ה בברואי מטה ונותנים באדם רצון להטיב; ואפילו הרעו, באים אלה המלאכים ומלמדים טוב. וכנגדם, הללו נותנים רוח עושים באדם ומכניסים בו רצון לחטוא ואחר כך באים אותם מלאכי חבלה ומשטינים ומקטרגים לפני הקב"ה על החוטאים ולבסוף גם באים ונפרעים מן החוטאים, ולעולם אינם פוסקים מלקטרג.

והטוב – מלכות שלמה. מן השר הגדול בשמים עד האחרון שבברואי מטה העושה תפקידו כאשר בראו האלקים, הכל מלכות אחת ומשטר אחד; – והרע – אף הוא מלכות שלמה ואדירה. מן המלאך האיום סמאל הראש הנצב במרומי מרום עד האחרון בברואי מטה, המשנה תפקידו ופועל לרע – הכל מלכות אחת ומשטר אחד, זה גבוה מזה עד לגבהי שחקים, וגבוה עליהם.

וכך אתה מוצא ששתולים בארץ אנשים שראשם בשמים. ובשתי המלכויות אתה מוצאם. בזו גם בזו. יש אנשים בשר ודם שיש בהם מחכמת אלקים בשמים וכל דיבור פיהם ומעשה ידיהם עושים רושם עד לעילא ולעילא עד לכבוד העליון, ולעומתם אנשים אחרים בשר ודם גם המה, שיש בהם מכח סמאל הגדול ושלטונם בארץ כמו שלטון מלא – עד שאתה אומר: יעקב ועשיו, בשר ודם הם שניהם, אלא שיעקב אדיר הוא במרום עד תהומות ארץ, ועשיו אף הוא חסנו ותקפו בעליונים כבתחתונים. ומה בין זה לזה? אלא שיעקב כחו במרום ומשם משתלשל כחו ויורד עד למטה בארץ, ואילו עשיו, עיקר תקפו וגבורתו בארץ ממה שרוכב עליו סמאל השר העליון והוא תחתיו והנחש הקדמוני ביניהם בתוך.

והצד השווה שבשניהם – שהם מתגרים זה בזה תגרת עולם למן יום ברא ה' אלקים אדם על הארץ ועד סוף הימים. כשזה קם זה נופל, וכשזה קם זה נופל. ואין שלום ביניהם ולא עמידה אחת בעולם, תמיד הם מתנצחים. תמיד? – הנראה.

יעקב ועשיו מרחם אחת יצאו – ראה כמה נפרדו זה מזה. המרחק בין השמים לארץ אין די לפרודם! ואל תתמה על זה, וכי אדם הראשון והנחש המסית הראשון לא מבורא אחד נבראו? ועתה דע וראה כמה רחוקו זה מזה, ולעולם תאכל חרבו של זה את זה: לעולם ממש? הנראה עוד.

אם ראית שתי מלכויות אדירות מתנצחות זו בזו תמיד, תאמר חס ושלום ששתי רשויות הן? והלא בורא אחד בראם, הוא יוצר הכל ומחיה את כולם בכל עת ובכל שעה תמיד, ובתורת ה' כתוב לאמר אין עוד מלבדו; אלא שזה לעומת זה עשה אלקים. כך גזרה חכמתו יתברך. מעין תכסיס מלכים הוא זה, שיהו בין עבדיו כתות כתות מתנצחות אלה עם אלה לטוב לכולם. עושה ניצוח בעולמו למען החסד והטוב, קל וחומר שהוא עתיד לעשות השקט ושלום בין המתנצחים לתכלית הטוב ולשלמות החסד!

כתוב בספרים: עזאזל – נוטריקון: 'זה לעומת זה עשה אלקים'. שכל מה שיש בקדושה עליונה יש גם בסטרא אחרא, ושניהם עושים רצון יוצרם. וזה ענין 'שני השעירים' שהם שוים במראה ובקומה ובדמים.

עת שלום

עתים עתים הן בעולם ושלמה המלך מונה אותן (קהלת ג) שעשרים ושמונה הן, ואולם עת שלום

הוא מונה בסוף כולם ועת מלחמה לפניו, כך היא טובתו השלמה של השלום כשהוא בא לאחר ניצוח, יותר משאלו לא היה שם ניצוח מעולם.

והעת – יש 'עת' לשעה, ויש 'עת' לדורות ויש 'עת' לנצח.

באחרית הימים תבוא עת השלום לנצח. אז יתוקן כל רע בעולם ויושלם הברור ואז יראו הכל כי מאתו לא יצא הרע מעולם והכל היה אך לטובה בלבד, או אז יקויים וגר זאב עם כבש בכל העולמות, והשלום יהיה שלום עדי עד.

במהלך הדורות באו עתות שלום לפרקים, כשהרע הכניע עצמו לטוב והיה מסייע בידו. זה היה בעת יציאת מצרים כשפרעה אמר ה' הצדיק, ואז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד. וכן בשעת מתן תורה ובימי שלמה בירושלים, היה שלום בעולם אבל לא שלום נצח, שכן עתידה היתה ההתנצחות להתחדש עוד.

וכן בשנה, עשה הקב"ה שיהא יום אחד בשנה שהוא עת שלום בין הכחות המתנצחים, שיהו רואים זה את זה ועומדים עמידה אחת יחדיו, ואם בעת הניצוח כל אחד מן המתנצחים רואה רק את עצמו, ואת עמיתו אינו רואה, הרי בעת שלום נהפוך הוא: כל אחד רואה את זולתו ודורש טובתו ואילו את עצמו אינו רואה באותו יום, כי הוא בוש במעשיו של אתמול.

יום הכיפורים עשה הקב"ה שיהא עת שלום מכל השנה, שלום בין הסנגור והקטגור, שלום בין המקטרג והמקוטרגים. לא שלום של שקר אלא שלום של אמת. אפילו עדיין אינו שלום לנצח, הרי באותו יום שלום של אמת הוא מפני שהכל עושים רצון יוצרם. כיון שנעשה שלום, הקב"ה מכפר.

חילופי משמרות

אמרו חכמים: 'השטן' בגימטריא: שלש מאות ששים וארבע, כנגד שלש מאות ששים וחמשה יום שבשנה חוץ מיום אחד. שבכל השנה 'השטן' כך דרכו וזו מצותו לקטרג; יום אחד בשנה יש שלא ניתנה רשות לשטן לקטרג, ואיזהו? זה יום הכיפורים.

ומה הוא עושה השטן באותו יום? תאמר שהוא בטל מתפקיד? והלא את כל מעשה האלקים עליונים ותחתונים את הכל 'ברא אלקים לעשות' – אלא שבאותו יום מתחלפים המשמרות; – בוא וראה: כל השנה כולה ישראל למטה נתונים במלחמתם עם יצר הרע והם כושלים ונופלים בידי וישקועים ורדופים בהבלי עולם הזה. נופלים בחטאים וכאילו מתכחשים להם ואינם מבקשים אלא סנגוריא על עצמם לאמר לא פעלנו און. בא יום הכיפורים אין לפניהם לא אבילה ולא שתיה ולא תענוג אחר מתענוגות עולם הזה ומתקדשים ומטהרים בתפילה ובתשובה ובעבודת הקודש ומתעלים כמלאכי השרת, ועומד הכהן המקודש במקום המקודש ומתודה בלב נשבר ונדכה על כל חטא עוון ופשע קלים וחמורים, וחמורים מהם יותר, אשר חטאו עוו ופשעו האחרונים בבני עמו או רק העלו על לבם לחטוא ולא חטאו – כל כולו קטרוג עליו ועל שולחיו;

–

ועומדים כל קהלי עם הקודש בבתי כנסיותיהם ומתודים 'על חטא שחטאנו לפניך' ופורטים כל מעשים רעים אשר עשו ואשר לא עשו או חשבו לעשות וגם אשר לא העלו על לב – כל כולם מלאים קטרוג על עצמם ועל כל קהלם...

כל השנה כולה עסוק הוא שטן העולם להסית את ישראל לכל עברה רעה עד שמכשילים בכל דבר אסור, ואחרי כן עולה למרום ומשטיץ עליהם לפני הקב"ה כדי ליסרם ולהענישם קשות. בא יום הכיפורים אין לפניו מלאכה קלו מזו, שיכול להעמיד אותם בעצמם עדים על קטרוגיו, ככל דברי וידוים ופרוט עוונם – אינו עושה כן אלא מעמיד עצמו סגור עליהם מפני עוונותיהם ואומר: עלי היו כולם, ממני יצאו עוונותיהם, אני הסיבותי לבם אחורנית, ועתה, אין 'ועתה' אלא תשובה – סלח ומחל וכפר על עוונותם, אני ולא אחר לכלכתי אותם בפשעיהם הרבים, ואני אכבסם מלכלכום – הרי השעיר שלי עומד מוכן לפניכם, ה'שעיר' שלי ואתו עמו כל פמליותי למעלה ולמטה, עליו יתנו כל עוונותיהם ואני אקחם כולם ולא ארץ גזרה ידחו, אשר לא עברה שם רגל אדם ולא תזרע ולא תצמיח, שם יאבדו ולא ישאר אצלם שמץ חטא, ואילו הם – כל ישראל עמך – יצאו מנוקים ומטוהרים מכל חטאותיהם...

חילופי משמרות יש כאן, כשהמקוטרגים הופכים למקטרגים על עצמם, דין הוא שהמקטרג יהפך סגור עליהם; –

וכך היא המידה, שהרי נתברר שכולם יחד אין להם אלא רצון אחד, רצון בוראם ומלכם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע.

הסגוריא של השטן

איתא בפרקי דרבי אליעזר הגדול, ומביאו הרמב"ן בפרושיו: וגורל אחד לעזאזל – לפיכך היו נותנים לו לסמאל שוחד ביום הכיפורים, שלא לבטל את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל – גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר החטאת וכל עוונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו וגו'; –

עוד מן הרמב"ן: וגורל אחד לעזאזל – אין הכוונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה, אבל שתהיה כוונתנו לעשות רצון בוראנו שצונו כך. והמשל בזה כמי שעשה סעודה לאדון, וצוה האדון את האיש העושה הסעודה, תן מנה אחת לפלוני עבדי.. לא לכבוד (העבד) יעשה עמו, רק הכל נתן לאדון... ואמנם האדון לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספרו בשבחו ולא בגנותו. עד כאן מדברי הרמב"ן.

אכן, ראוי הוא אותו 'עבד' שיהא לו חלק באותה סעודה, שהרי עבד הוא למלך ככל שאר העבדים, ורק את פי מלך הוא שומר – במה חטא שעלה בחלקו תפקיד קשה זה להיות מסית ומשטיץ וממית? ולא עוד אלא שנראה כאילו ח"ו ממריד הוא אחרים על מלכו – לפיכך עכשיו בשעה שה'אדון' מסב בסעודת עושי רצונו, הרי גם ה'ממריד' בין המסובין והכל רואים ש'ממריד' זה אינו אלא עושה רצון בוראו בסתר תמיד ונקל הוא לכער עצמו בעיני אחרים ובלבד שיעשה רצון אדונו תמיד, אשר על כן מקומו בין המסובין של עושי רצון מלכו תמיד; –

ולא עוד אלא שהוא ראוי למנה כפולה מיוחדת אליו, הוא ה'שוחד' שאין מקבל שום אחר זולתו. וה'שוחד' – הוא הברור שכל אותם הקטרוגים שהוא מקטרג כל השנה, הם הם הדברים שיוצאים עכשיו מפורשים מפי אלה שהוא מקטרג עליהם והרי הם הם הדברים שמביאים אותם היום לקרבה אל המלך ולטהרם טהרה עזה, שגדולה הטהרה שיוצאת מן הטומאה, מן הטהרה שלא קדמה לה טומאה מעולם. וכשהשטן מלמד סגוריא כך הוא אומר – (אף זה מפרקי דרבי אליעזר המובא ברמב"ן, זו לשונו):

ראה השטן שלא נמצא בהם חטא ביום הכיפורים, אמר לפניו: רבונו של עולם, מה מלאכי השרת אין להם קפיצין (= פרקים) כך ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים, מה מלאכי השרת אין להם אכילה ושתייה, כך ישראל אין להם אכילה ושתייה ביום הכיפורים, מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם, כך ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכיפורים. והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן הקטגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שנאמר וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. עד כאן.

משל נחמד מ'אור החיים'

משל למלך שבדק את בגדי בנו לידע אם יפים הם וראויים למלכות. בדק ומצאם אינם ראויים. מהם שעלה בהם כתם קל שלשאר בני אדם אינו נחשב כתם ולבני מלכים נחשב; מהם שעלה בהם לכלוך, ואחרים שהם מלאים מיני חלאה וזוהמא ממש. רצה המלך שיהיו כל בגדי בנו של כבוד, מה עשה? כל כתם קל שמצא על הבגד משפשף בידי ומחזירו לבנו נקי, ואשר מצא בו לכלוך וטינוף היה מוסרו לעבד אחד מעבדיו שמלאכתו בכך. אמר לו: הרי לא אסטניס אתה, מלאכתך בזוהמא – קחם נא אתה לבגדים אלה וכבסם והעבר מהם כל לכלוך והחזירם לבני נקיים כביום צאתם מבית האומן...

– כן הדבר הזה במעשיהם של ישראל שנתלכלכו בעוונות, והם להם כלבושים שאינם ראויים למלכות. אם הם חטא של שגגה, הם מביאים לפניו קרבן והקב"ה מקבלו כריח ניחוח ומטהרם מחטאות השגגה ומעוון טומאת מקדש וקדשיו שאינו שייך כלל אלא בבני ישראל בלבד, ועל כן אין הקרבן מתועב בעיניו חס ושלום, ומכפר עליהם בשעיר החטאת אשר להשם; – אבל כל החלאה והזוהמא של כל עברות ישראל, קלות וחמורות, מאוסות הן לפניו יתרום שמו, לקבל עליהם קרבן בחצרות בית ה', ואומר שיוליכוהו אל אחד מעבדיו, מהרחוקים שבהם, והוא יסיר את הלכלוך ויאבדו מן העולם; – אף על פי שמלאכה בזויה היא זו, מה שנותן לעבדו לעשות, חביבה היא על העבד ביותר, מכיון שהוא עושה מעין מה שהאדון עושה בחצרותיו לפני ולפנים, ואותו שעיר לעזאזל שוה הוא במראה ובקומה אל השעיר אשר לה'...!

עוד בסוד שעיר המשתלח ולשון של זהורית – בשל"ה הק' מסכת יומא קמ-קמא.

דף טח

(ע"ב) 'השורף מטמא בגדים ולא מצית את האור ולא המסדר את המערכה'. מרש"י (כאן ובזבחים קו) משמע שלפי דעת חכמים שכל המתעסקים משעת יציאה טמאים – גם המצית את האור והמסדר את המערכה טמאים. ואילו תנא זה סובר כר' שמעון שאין טומאה אלא משעת שריפה ואילך (וכ"כ המאירי בדעתו).

קעג

[הכהנים והעם העומדים בעזרה, כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול, היו כורעים ומשתחוים (בפישוט ידים ורגלים. ע' שבועות טו: רמב"ם תפלה ספ"ה) ומודים (כן הוא הנוסח בפיוט סדר העבודה. וע' לעיל כא. ברש"י שבשעת השתחויה היו מתוודים) ונופלים על פניהם ואומרים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'.

בירושלמי מבואר שהקרובים היו כורעים ומשתחוים (וגם אומרים 'ברוך שם...!'. מפרשים), והרחוקים אומרים 'ברוך שם'. מסרו למי שהיה מוליכו.

ב. הכל כשרים להוליך את השעיר (איש – להכשיר את הזר), אלא שעשו הכהנים [גדולים] קבע ולא היו מניחים את ישראל להוליכו. אמר רבי יוסי: מעשה והוליכו ערסלא, וישראל היה. אותו אדם מזומן לכך (מאתמול. איש עתו).

ג. עתי – ואפילו בשבת. ואפילו בטומאה. ופירשו: אם היה חולה – מרכיבו על כתפו. ואם נטמא משלחו – נכנס לעזרה טמא ומשלחו (רב ששת. וע"ע שיטמ"ק כריתות יד. בהשמטות אות יב; מקדש דוד כא). יש אומרים שטומאת מת בלבד הותרה לצורך שילוח השעיר [ואפשר שצריך ריצוי ציץ לדעה זו]. ויש חולקים וסוברים שכל הטומאות הותרו (ע' במובא באמרי מבשר' על תורא"ש).

ד. חכמים אומרים: חלה משלחו – ישלחנו ביד אחר. דחפו ולא מת – ירד אחריו וימיתנו.

ק"ב. מדוע מיתות עובדי העגל היו חלוקות זו מזו?

רב ולוי, אחד אמר: זיבח וק"ט לזבח – מיתתו בסיף (כדין עובד עכו"ם שחייב מיתת בית דין. ומיתת בן נח בסיף, וכך היה דינם קודם שנתפרשו ד' מיתות. רש"י. וערמב"ן שמות לב, כז; מהרש"א; חזו"א קכה, ו). גפף ונישק – במיתה בידי שמים (כהוראת שעה (עפ"י תו"י, רמב"ן שם). וי"א שסבר כרבי יהודה (בתוספתא סנהדרין י, ב) שהמנשק דינו במיתה בידי שמים. עפ"י משך חכמה תשא לב, כו ועוד). שמח בלבבו – בהדרוקן. ואחד אמר: עדים והתראה – בסיף. עדים בלא התראה – במיתה. לא עדים ולא התראה – בהדרוקן (כבדיקת הסוטה. כבע"ז מד).

[שבתו של לוי לא עבד עבודה זרה (שנאמר ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי – ויאספו אליו כל בני לוי. ומה שנאמר האמר לאביו ולאמו לא ראיתו ואת אחיו לא הכיר ואת בְּנֵי לא ידע – הכוונה לאבי אמו (ולאם אמו. עתו"י) מישראל, וכן לאחיו מאמו ולבני בתו מישראל].

דף סז

- ק"ג. א. מה הוא המרחק בין ירושלים למקום דחיית השעיר? כיצד ליוו את המשלח?
 ב. דחיית השעיר – כיצד?
 ג. אברי שעיר המשתלה, מהם בהנאה?
 ד. מה דרשו מהמדבר; ארץ גזרה; עזאול?
 ה. המשלה את השעיר – מאימתי מטמא בגדים? האם גם מלוויו מטמאים בגדים? **שע**

א. לסתם משנתנו וכן דעת רבי מאיר בברייתא, מירושלים ועד לצוק תשעים ריס שהם י"ב מיל. עשר סוכות היו שם ובין כל סוכה וסוכה מיל. מיקירי ירושלים היו מלויים אותו עד סוכה ראשונה. השוכות בסוכה ראשונה מלויים אותו עד הסוכה השנייה, וכן הלאה. חוץ מאחרון שבהם שאינו מגיע עמו לצוק, שבין סוכה אחרונה לצוק יש שני מילין, כפלים מתחום שבת – אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו. רבי יהודה אומר: תשע סוכות היו ועשרה מילין. (יש גורסים עשר סוכות. ולפי זה הסוכה האחרונה עומדת בצוק, שמא משום חולשת המשלה, כדי שילין שם ולא יצטרך לחזור. תוס'). רבי יוסי אומר: חמש סוכות ועשרה מילין היו וכולם הולכים על ידי עירוב שני מילין [ולדעת שניהם אף האחרון מגיע לצוק]. לדברי רבנו תם, שיעורים הללו אינם בדוקא אלא הם ואלכסונם. והתוס' הקשו על כך. על כל סוכה וסוכה אומרים לו: הרי מזון והרי מים. תנא, מעולם לא הוצרך אדם לכך אלא שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. [וכבש עשו לו ביציאתו מן המקדש, מפני הבבליים – האלכסנדריים], שהיו מתלשים בשערו ואומרים לו טול וצא טול וצא].

ב. המשלה חולק לשון של זהורית; חציו קשור בסלע וחציו בין קרניו ודחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד. ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים.

א. לשון זו היו מביאים אותה מאתמול. או גם על ראש שעיר מביאים אותה, שמחמר כלאחר יד הוא (תוס' ישנים. וע' חדושי רעק"א ומנחת חינוך לב, טז).

ב. בירושלמי אמרו: כל ימים שהיה שמעון הצדיק היה בורח למדבר, והסרקין אוכלים אותו. [דחייתו מן הצוק להעשות אברים אברים – מצוה מן התורה היא לכתחילה (כדלהלן), ושבת גדול כשנעשה כן, ומעשה נסים. עפ"י רמב"ן חולין יא:].

[בראשונה היו קושרים לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ. הלבין – היו שמחים, לא הלבין – היו עצבים ומתביישים. התקינו שיהיו קושרים על פתח אולם מבפנים. ועדיין היו מציצים ורואים. התקינו שיהיו קושרים אותו בסלע וחציו בין קרניו. אמר רבי נחום בר פפא משום רבי אלעזר הקפר: בראשונה היו קושרים לשון של זהורית על פתח אולם מבפנים וכיון שהגיע שעיר למדבר היה מלבין]. לפי שיטת רבי יהודה (להלן בסוף הפרק), נראה שלא היו קושרים הלשון חציו בסלע וחציו בין קרניו, כי לדבריו היתה הלשון מתלבנת בהגעת השעיר למדבר (עפ"י תוס' ישנים להלן טז). בא וישב לו תחת סוכה אחרונה עד שתחשך.

ג. אברי שעיר המשתלח – נחלקו בהם רב ושמואל; אחד אמר מותרים בהנאה (במדבר – כמדבר שהוא הפקר לכל). ואחד אמר אסורים (גזרה). אמר רבא: מסתבר כמי שאמר מותרים. לא אמרה תורה שלח לתקלה.

א. וכן הלכה (רמב"ם עיוהכ"פ ה, כב).

ב. נראה שהאוסר בהנאה, לא משום מעילה הוא אלא איסור הנאה גרידא (כן צדד בשפת אמת פסחים כו ובמעילה יא).

ג. ודאי שבאכילה לדברי הכל אסור ואין שייך לומר לענין זה 'דחייתו זוהי שחיטתו' (עפ"י אבי עזרי הל' שאר אבות הטומאה ב, י. וכן דייק השפת-אמת. וגם המנחת-חינוך (נב, טז) דייק כן, אך במקום אחר (קפי, בקומץ המנחה) צידד בדבר).

ד. במדבר – יש שדרש להתיר אברי שעיר המשתלח בהנאה, כאמור.

ויש שדרש משלש פעמים (כגורסתנו ופרש"י. ועריטב"א) המדברה, המדברה, במדבר – לרבות נוב וגבעון שילה ובית עולמים.

גזרה – יש שדרש לאסור בהנאה.
 ובכרייתא דרשו מלשון חיתוך (- צוק חתוך בוקיפה. רש"י).
 דבר אחר אין גזירה אלא דבר המתגזר ויורד (- השעיר מתגזר אברים אברים. רש"י).
 דבר אחר גזרה – שמא תאמר מעשי תהו הוא תלמוד לומר אני ה' – אני ה' גזרתיו ואין לך רשות להרהר בהם.

עזאזל – שיהא עז וקשה. יכול בישוב – תלמוד לומר במדבר. ומנין שבצוק – תלמוד לומר גזרה.
 עזאזל – קשה שבהרים [וכן הוא אומר ואת אילי הארץ לקח].
 תנא דבי רבי ישמעאל: עזאזל – שמכפר על מעשה עזאזל ועזאל (כלומר על עריות).

ה. מאימתי המשלח מטמא בגדים – משיצא לחומת ירושלים (המשלח משמע שיצא כבר לצד המדבר [שכל זמן שהוא בעיר אין קרוי 'שילוח' דהיינו לווייה. מאיר] ועדיין לא הגיע לצוק, שעסוק הוא בשילוח). דברי רבי יהודה. וכן סתמה משנתנו (וכך הם דברי רבי מאיר בתוספתא פ"ג). רבי יוסי אומר: משיגיע לצוק (...לעזאזל – יכבס...). רבי שמעון אומר: משעת דחיפתו (סבר דחיפתו היא שילוחו). זורקו בבת ראש ומטמא בגדים. הרמב"ם (פרה ה,ו) פסק כרבי יהודה וכסתם מתניתין. ואילו הרא"ש פסק כרבי יוסי [שנימוקו עמו והיא גם דעה ממצעת].

המשלח מטמא בגדים ואין השולח את המשלח (- המלוה) מטמא בגדים.
 א. נגע בכלים ובגדים לאחר דחיית השעיר – לא טימאם. אינו מטמא אלא בגדים או כלים שנוגע בהם כל זמן שמתעסק בו (רמב"ם פרה ה, ד.ו. ועראב"ד).
 ב. המשלח טעון הערב שמש כשאר טמאים שהם 'טבולי יום' לאחר טבילתם (עפ"י שיח יצחק, עפ"י דברי הרמב"ם בשאר שריפת פרים ושעירים הנשרפים). ויש חולקים (עפ"י פירוש ראב"ע וחוקוני ויקרא טז,כו).

ק"ג. מהו המשך מעשי הכהן הגדול לאחר שילוח השעיר?

לאחר שמסר את השעיר למשלח (עוד בטרם הגיע למדבר. ע' במפרשים), בא לו הכהן הגדול אצל פר ושעיר הנשרפים, קורעם ומוציא את אימוריהם, נתנם במגיס (ולא על הרצפה, שלא יהו קדשי שמים מוטלים כנבלה. עתוס') להקטירם על גבי המזבח לאחר מכן. קלעם במקלעות (רש"י: שני מוטות שעליהם נתונים הפר והשעיר זה על זה, וכופפם זה תחת זה כמין קליעה. רמב"ם ועוד: מחתך הבשר חתיכות מעורות זו בזו כמין קליעה) ומוציאם לבית השריפה (ביד אחרים).

דפים סז – סח

- ק"ד. א. פר ושעיר הנשרפים – מאימתי מטמאים בגדים?
 ב. אלו מהמתעסקים בהם מטמאים בגדים ואלו אינם מטמאים?
 ג. כיצד הם נשרפים?
 ד. היכן נשרפים?